

Els noms de lloc de Madremanya. Aproximació a la toponímia del vessant septentrional de les Gavarres

LOURDES OLIVERAS

Investigadora

Quaderns de la Selva, 23 (2011), 159-164

Resum: Recerca sobre noms de lloc centrada en una de les zones muntanyoses més importants de la part nord-oriental del Principat, el massís de les Gavarres, en què s'exposen els principals resultats obtinguts al llarg dels darrers anys en aquesta part del domini lingüístic, i concretament en el terme de Madremanya, a tocar de municipis dels quals ja hem exposat anteriorment alguns resultats, com Celrà o Sant Martí Vell, situats també en la part empordanesa del Gironès Els noms de lloc de la zona permeten de conèixer millor la toponímia de les comarques gironines i, fins i tot, de veure alguns fets dialectals particulars a través dels noms de lloc.

Paraules clau: onomàstica, Madremanya, Gavarres, dialectologia.

Abstract: *Research on place names centered in one of the most important mountains of north-eastern part of the Principality of Catalonia, the Gavarres massif, which details the main results obtained in recent years at this part of the linguistic domain, and specifically in the municipality of Madremanya, near the towns which we have previously shown some results, as Celrà or Sant Martí Vell, also located in the land of Empordà from Girona region. The toponyms in this area allow us to better understand the names from Girona region and even to see some dialectal particular characteristic through place names.*

Keywords: *onomastics, Madremanya, Gavarres, dialectology.*

Centre
d'Estudis
Selvatans

Les recerques sobre els noms de lloc de les comarques gironines no són gaire abundants. Tot i això, la nostra recerca se centra en una de les zones muntanyoses més importants de la part nord-oriental del Principat, el Massís de les Gavarres. En aquesta comunicació volem exposar alguns resultats obtinguts en el terme de Madremanya, a tocar de municipis dels quals ja hem exposat anteriorment alguns resultats, com Celrà o Sant Martí Vell, situats també en la part empordanesa del Gironès. Els noms de lloc d'aquesta zona poden permetre de conèixer millor la toponímia de les comarques gironines, i fins i tot de veure alguns fets dialectals particulars a través dels noms de lloc.

1. Presentació

La recerca que presentem se centra en una de les zones muntanyoses més importants de la part nord-oriental del Principat, el Massís de les Gavarres. Amb una superfície d'unes 30.000 hectàrees compren onze municipis del Baix Empordà i nou del Gironès. Aquí presentem una selecció d'alguns noms de lloc interessants del municipi de Madremanya, municipi empordanès adscrit a la comarca del Gironès amb una població d'uns 240 habitants i una extensió d'uns 14km². Aquest petit treball s'emmarca en la recerca toponímica duta a terme en la darrera dècada en el vessant septentrional de les Gavarres, que fins ara s'ha encarregat també de poblacions com Sant Martí Vell, Celrà i Juià.¹

2. Inventari de topònims

Aguiló [əɣi'ɫo] o algun cop [əɣi'ɫo]. La denominació *aguiló* pot estar relacionada amb un derivat d'*àguila* o amb el llatí AQUILONE present en la toponímia major i menor del domini lingüístic català, que es pot relacionar amb el nord com a punt cardinal o amb el vent d'aquesta procedència. Per a més detalls sobre l'etimologia, vegeu Coromines (OC, II: 24-26) i Turull (1991: 38-40).

Mas Aubert [mazəw'βert] o [mazu'βert]. Grafiat anteriorment *Aubert* (1943) i també *Obert* (TG, 1981: 21). En un principi ens fa pensar en un nom propi d'origen germànic amb vocalització de *l*. La presència originària de la lateral, però, és incerta (a causa de la manca de documentació): podríem pensar en una base antroponímica com *Audobert* (cf. OC, II: 274), però, no cal descartar la possibilitat del participi del verb *obrir*. Aquest participi és avui [u'βer], però podria haver estat *aubert* temps enrere. Tot i que el pas O-> au és identificat algunes vegades com a especialment propi d'algunes zones occidentals (cf. Badia, 1981: 164; o cf. DECat, VI: 24, que no registra la forma a la nostra zona), al DCVB

1 Aquesta recerca va produir d'entrada una petita monografia sobre Sant Martí Vell (Oliveras 1998). Posteriorment, a més d'alguns articles divulgatius publicats en la revista *Gavarres*, va donar com a fruit un treball per ara inèdit sobre els noms de lloc del municipi de Celrà (Oliveras 2007), que va servir per obtenir la titulació de Diploma d'Estudis Avançats en Filologia Catalana.

(VII: 842-844) ja apareix *aubert*, al costat d'*ubert* i d'*obrit*, com a participis passats del català oriental continental. De fet, allí, *aubert* és registrat a totes les zones de parla catalana, tret del balear (dialecte que també tindria *aubert* segons Coromines, tanmateix), i Moll (1931: 63) recull també la forma *aubert* en zones properes com la Catalunya del Nord o Camprodon, i l'infinitiu *aubrir* a la Bisbal d'Empordà (a uns deu quilòmetres de la nostra zona). A causa de la manca d'identificació de la base del topònim, no podem decantar-nos per la restitució d'una lateral en el cas de *Mas Aubert*, en poder-se tractar d'una diftongació de O-inicial. Caldrà, doncs, grafiar *Aubert*.

Can Antoni o *Ca l'Antoni* [kərən'toni] o [kətən'toni]. En el cas de *can Antoni* s'ha produït una dissimilació de la primera nasal en lateral comparable al que es produeix en el sintagma *bona nit* en el català local i en tantes altres varietats ([ˈboɾə ˈnit]). Apareix com a *ca l'Antoni* (TG, 1981: 81, i a PC, 1991) i com a *Carantony* en la cartografia oficial de la Generalitat, cosa que suggereix una hipotètica palatalització de la darrera nasal de la qual no tenim constància directa. També podria ser un simple error.

Cua d'Avolla [ˈkuaðəˈβoja]. Amb *avolla* en lloc de l'estàndard *ovella*. És una variant d'*OVUCULA, per OVICULA, segons Coromines (DECat, VI: 144), que troba un topònim idèntic entre Monells i Sant Sadurní de l'Heura –ben a la vora de la nostra zona, doncs– i que registra *avolla* a l'Empordà, com el DCVB (VIII: 85). Caldrà grafiar-ho amb *v* d'acord amb l'etimologia i la forma més general *ovella*, malgrat que aparegui *b* en la documentació interna de l'Ajuntament de Madremanya (per exemple, a l'*amillaramiento* de 1943): *Cua de Aboya* o de *Boya*. *Avolla* és una forma dialectal en recessió, i el topònim s'explica pel tipus de raïm que s'hi devia cultivar, anomenat *cua d'avolla*. El gra d'aquest raïm tenia la forma d'una cua d'ovella (cf. DCVB, III: 728; i sobretot Favà, 2001: 97).

Bevià [bəˈβja]. Grafiat també com a *Babià* (1943) i *Bavià* (1855 i 1977). Aquest barri l'any 1906 comptava amb setze habitants. Ara ja només hi queden tres cases: *Can Saló*, *Can Bevià* i *Ca l'Aubert*. La casa més antiga del veïnat és segurament la que n'ha generat el nom, documentada ja al segle XI, *Can Bevià*. L'any 1035 apareix amb la grafia *Beviano* o *Bibiano*, i en alguns documents apareix com a *Bevian* (Marquès, 1966: 20). Alcover i Moll recullen el nom d'aquest "Poblet del municipi de Madremanya" (DCVB, II: 474), i Coromines li dedica una entrada a l'*Onomasticon Cataloniae* (OC, II: 501), on dubta que sigui un de tants noms amb un nom propi i el sufix -ANUM i pensa que "més aviat pot venir simplement d'un NP usual en la nostra Edat Mitjana".

El Cau de les Goges [əˈtˤkawðəˈtəzˤgoəs]. Aquest és el topònim que s'usa a Madremanya, i no pas *la Boca de les Bruixes*, com apareix en certa documentació. Una *goja* és una "fada; dona fabulosa de la qual diuen que habita dins l'aigua o dalt les muntanyes i que surt a treballar o dansar de nits i no es deixa veure de dia (Pirineu català)" (DCVB, VI: 327). El topònim va ser recollit per Coromines: "A Madremanya m'ensenyaven des de lluny el *káw də təz góʒəs*, que diuen si fa cap subterràniament a Celrà, on emergeix de terra, però a Madremanya «sabien»

que elles ixen per allà quan van a rentar, com solen, a la Riera de Vilars (1964), a la Gorga de l'Amolet; i també ho vaig sentir en algun altre lloc de la comarca" (DECat, IV: 543). *Goja* és un parent de l'occità *gojat* "noi", del qual diu Coromines: "jo no he sentit mai el mot si no és en el Gironès". El cas és, però, que el mot va ser utilitzat per Verdaguer i que apareix almenys en la toponímia de Santa Cristina d'Aro segons el DCVB.

El Camp de la Bomba [ət'kamðə'tə'bomβə]. Conegut també com *l'Hort de la Bomba*. No té res a veure amb el projectil: els propietaris hi van construir un pou i hi van instal·lar una bomba elèctrica per fer pujar l'aigua des del camp fins a la casa.

El Clos o la Closa [ət'klos] o [ət'ktozə]. Camp tancat amb parets per les quatre bandes. No cal descartar que servís com a pastura (cf. DCVB, III: 220; DECat, II: 773774).

Clot de l'Infern ['klotdə'tim'fərn]. Zona de difícil accés, bruta i enverdissada.

Mals Rems o Malrems [maɫ'rems]. També grafiat *Malsrems* (*amillaramiento* de 1943). Coromines recull el *Coll de Malrem* entre l'Alta Garrotxa, el Vallespir i la vall de Molló, i assenyala que *rem* és una variant de *reng*, que ell va registrar precisament a Madremanya: "Un pagès em diuen que «porta un bon *rém* de terra Madremanya (1964)» (DECat, VII: 246). Ell mateix dona compte del topònim, tot i que l'anomena *Malrem* potser per confusió amb el lloc homònim entre la Garrotxa i el Vallespir: "Per aquí hi ha d'haver l'explicació del repetit NL *Malrém* que registro en els alts serrats de Madremanya [...]: principalment perquè són paratges d'herba magra i també perquè hi deu passar mant *rem* de pedregada". Segons Coromines "El Coll de *Malrem* és en altures ben tempestuoses que justifiquen el qualificatiu de *mal*", i "A la costa empordanesa hi ha també collades on els vents semblen formar rengleres d'herba, comparables als rengs que va deixant el dallaire" (OC, V: 144). Afegim-hi una altra hipòtesi: podria ser que aquest lloc fos de mal conrear a causa d'un terreny dur i rocós?

Veïnat de Millars [bəj'naddəmi'łas]. *Millars*, que també és el nom de la vila rossellonesa, ja és recollit per Coromines, tot i que en un indret com a *Millars* (Coromines, 1976: 41) i en un altre com a *Millar* [sic], fent referència a "singles llocs menors [...] a Madremanya" (OC, V: 273). És un col·lectiu plural de *mill* (MILIARES, "camps de mill"; també a DCVB, VII: 426) que cal escriure *Millars*, malgrat que *Millàs* no sigui una grafia del tot desconeguda (apareix fins i tot al títol de Marquès, 1974). Els anys 834, 881 i 992, apareix la grafia *Miliasa* i *Milliassa*. El 1154, *Milliariis*; el 1279, *Milliare*. Al llarg del temps s'han vingut emprant les grafies *Millars*, *Miarç*, *Miars* i *Miàs*. Les tres grafies darreres, tal i com diu Jaume Marquès, "obeeixen al fet que la lletra [sic] 'll' ací fins fa poc ha estat pronunciada pel poble com una 'i', la qual cosa ha provocat la contracció del mot *Millàs* o *Millars*" (Marquès, 1974: 50).

La Modeguera [təmuðə'ɣerə]. Derivat de la forma MÚTUCA d'origen preromà (i prehel·lènic) que pertany a alguna llengua no indoeuropea del Mediterrani, i que és, en la forma *mòdega*, "ben conegut a la Costa Brava, Baix Empordà, Giro-

nès i Rosselló almenys” per referir-se a una planta semblant a l'estepa (DECat, V: 715). Coromines assenyalava “una costa de muntanya ja prop dels Àngels, que en diuen *El Modegar*”, amb el sufix col·lectiu *-ARE*, i també que “a Madremanya, on abunda en els serrats boscosos d'allà, cap als Àngels i Juià, diuen que la *mòdaga* «és semblant a l'estepa, però se'n diferencia per la capça més petita, i no és menys enganxosa: cria sovint llagastes» (1.964)”. Malgrat que Coromines escriu *módega*, la forma gràfica normativa és *mòdega* (IEC, 1995: 1231), que apareix també al DCVB (VII: 477). És producte d'un canvi ja antic *mòdoga* > *módega* (cf. *oroneta* > *oreneta*, a Coromines, 1997: 251). Avui, de fet, *mòdega* és una forma amb molta més extensió que *mòdoga*, i apareix [mu'deɣə] en rossellonès (segons el DECat, V: 715-716).

Morrofred [moru'fret]. Conté *morro*, “nom d'indrets muntanyosos, sobretot de front prominent, [...] repetit i copiós, a totes les terres catalanes” (OC, V: 406). Segons Coromines, a Biert apareix un topònim idèntic: “*Morrofred* te. Biert (Gir.) [...], Masia? turó? [sic] En tot cas ha de venir d'un turó, aparentment exposat a vents freds: és el que suggeria la pron. que vaig oir, *-fret* amb *é* oberta; però no és difícil que estigui per *frét* FRACTUM, amb un sentit com el que suposem a *Morrocourt*”, que “devia ser en el sentit de pujol escapat, troncònic” (OC, V: 406)

Les tires del Sanador o *del Senador* [təs'tirəzðətsənə'do]. Segons dades de Coromines una *tira* en toponímia “designa paratges de forma acarrerada, barrancs, còrrecs, arrugues en la superfície del terreny, etc.” (OC, VII: 275). També pot ser un “rengle de ceps plantats” (DCVB, X: 298). Aquesta segona opció no seria estranya, perquè la zona de Madremanya era molt propícia al cultiu de la vinya. *Sanador* o –més probable– *sanador*?

Vinyals [bi'ɲals]. Zona força extensa de terreny on abans s'hi cultivava molta vinya. Actualment encara hi podem veure les parets construïdes en època on s'hi conreava. Derivat de *vinya* (DECat, IX: 254) i, per tant, un altre topònim que testimonia el seu conreu a la població, al costat de *Cua d'Avolla* i segurament del topònim anterior.

3. Bibliografia i abreviatures

- ALCOVER, A.M., i MOLL, F.de B. (1926-1968), *Diccionari Català-Valencià-Balear*, IX, Palma de Mallorca: Editorial Moll (DCVB).
- BADIA i MARGARIT, Antoni M. (1981), *Gramàtica Històrica Catalana*, València: Tres i Quatre.
- COROMINES, Joan (1980-2001). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. I-X. Barcelona: Curial (DECat).
- OC=COROMINES, Joan (1989-1997), *Onomasticon Cataloniae*, I-VIII. Barcelona: Curial.
- COROMINES, Joan (1976), *Entre dos llenguatges*, I, Barcelona: Curial
- COROMINES, Joan (1997), *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona: Club Editor (5a. ed.).

- FAVÀ, Xavier (2001), *Diccionari dels noms de ceps i raïms. L'ampelonímia catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (IEC) (1995), *Diccionari de la Llengua Catalana*, Barcelona, Palma de Mallorca, València: Tres i Quatre, Edicions 62, Editorial Moll, Enciclopèdia Catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARQUÈS, Jaume (1946), *Historia del Santuario de Nuestra Señora de los Ángeles*, Barcelona: Librería Elite.
- MARQUÈS, Jaume (1966), "Nueva Ruta Turística del Ampurdan", *Revista de Gerona*, 34, Girona.
- MARQUÈS, Jaume (1974), *Millàs*, Salt: Impremta Fontané.
- MARQUÈS, Jaume (1979): *El Santuari dels Àngels*, Girona: Bisbat de Girona.
- MOLL, Francesc de Borja (1931), "La flexió verbal en els dialectes catalans", *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, IV, p. 9-104.
- OLIVERAS, Lourdes (1998), "Aproximació a la toponímia del terme municipal de Sant Martí Vell", *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, LXXIII, p. 46-54.
- OLIVERAS, Lourdes (2007), *Els noms de lloc de Celrà. Aproximació a la toponímia d'un municipi de la zona septentrional de les Gavarres*. Lleida: Departament de Filologia Catalana i Comunicació. Treball de recerca de doctorat, inèdit. 155 p.
- PC = *Padró Cadastral de Béns Immobles de naturalesa Rústica* (1991), Madremanya: Ajuntament de Madremanya.
- TURULL, Albert (1991), *Els topònims de la Segarra*, Cervera: Centre Municipal de Cultura.
- TG = Servei d'Estudis de Pòlux (1981), *Toponímia del Gironès*, Girona: Col·legi Universitari de Girona.